

Jan Rotmans

Brussel,
13 Oktober 2023

OMARM DE CHAOS

**WAT BETEKENT DAT
VOOR DE OVERHEID?**

De Perfecte Storm

TURBULENTIE

geopolitieke spanningen

machtsverschuiving

multi-polaire wereldorde

deglobalisering

Oekraïne oorlog

voelbare klimaatverandering

energietransitie

massamigratie

strijd om grondstoffen

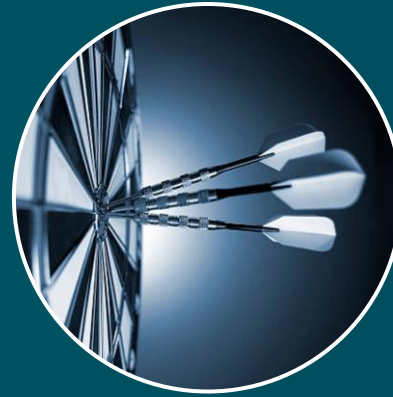
CHAOS

Onbekende orde

Alles ligt open

Dichter bij de
kern komen

Voorwaarde
voor echte
verandering

In Tijden van Chaos

WORDT HET OUDE AFGEBROKEN EN ONTSTAAT IETS NIEUWS

Shell

Energiebedrijven

Tata Steel

Brancheclubs

McDonalds

Banken

Industriële Revolutie

IN DE 19de EEUW

wet- en regelgeving om kwetsbaren te beschermen

vakbonden opgericht om werknemers te beschermen

woningcorporaties opgericht voor betaalbare woningen

verheffing van sociale onderklasse via onderwijs

burgerinitiatieven om onderklasse te helpen

DIGITALE & DUURZAME REVOLUTIE

energietransitie komt in stroomversnelling

25% van de huishoudens heeft zonnepanelen

16% van de huishoudens heeft warmtepomp

40% van de woningen is goed geïsoleerd

30% energie is bespaard door huishoudens

LASTIGE PERIODE

komende 10 jaar worden lastig voor veel mensen

hoge prijzen voor energie, grondstoffen, voedsel

hoge woonlasten, zorgkosten, asielzoekers

schommelende maar hoge inflatie en rente

**bestaanszekerheid van miljoenen mensen
staat onder druk de komende jaren**

**in 19de eeuw werd de onderklasse getroffen,
in deze transitie de onder- én middenklasse**

PERMANENTE CRISIS

financiële crisis

bankencrisis

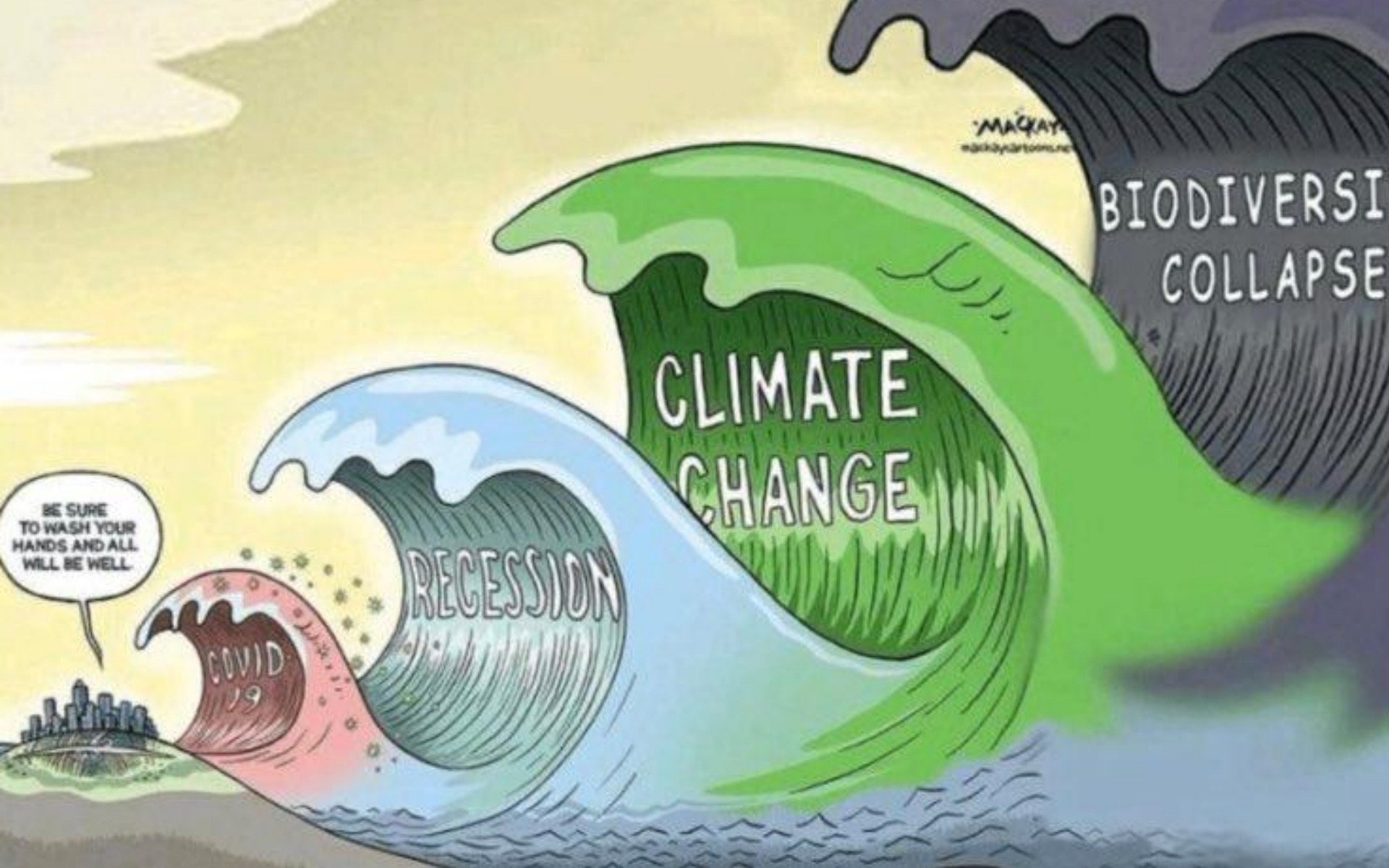
migratiecrisis

coronacrisis

Oekraïne crisis

energiecrisis

?

MACAY
markyartooms.net

BIODIVERSITY
COLLAPSE

CLIMATE
CHANGE

RECESSION

COVID
19

BE SURE
TO WASH YOUR
HANDS AND ALL
WILL BE WELL.

**DIEPSTE OORZAAK:
DISBALANS TUSSEN
MENSEN EN NATUUR**

MORELE CRISIS

Crisis zit in onszelf

Normen
& Waarden

Hebzucht
& Egoïsme

CRISIS ZIJN EEN ZEGEN

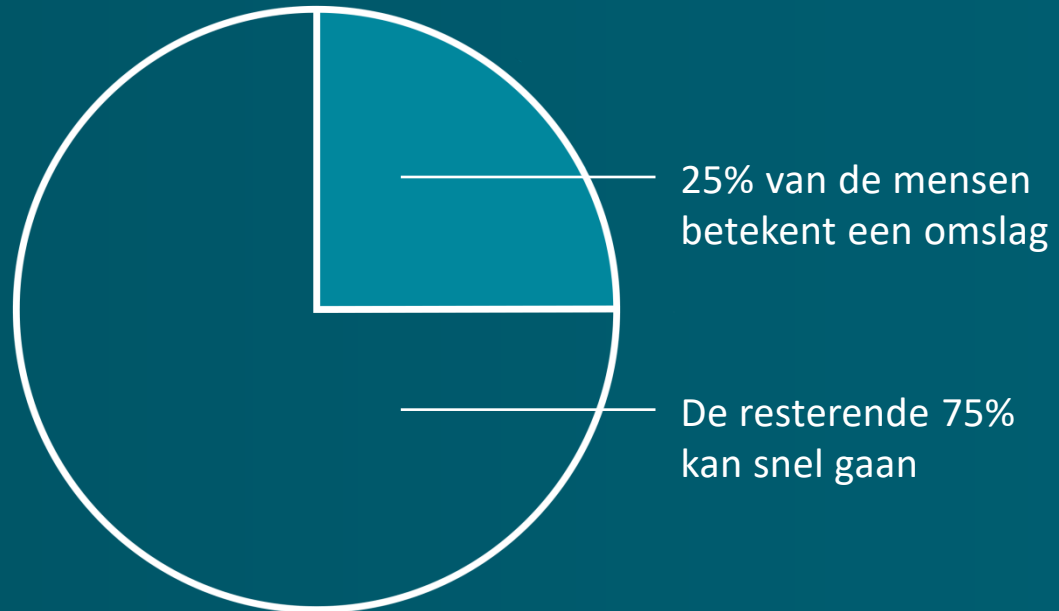
Mensen zijn hardleers

We leren van crisis

CRISES HELPEN TE VERANDEREN

We hebben een aantal crises nodig

**SYSTEMISCHE VERANDERING
IS NODIG**

TRANSITIE

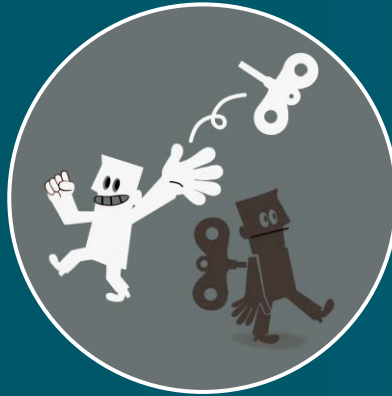

TRANSITIE

Fundamentele omslag in:

Denken
waarden, paradigma's

Handelen
houding, gedrag

Organiseren
wetten, regels

PALET AAN TRANSITIES

Energie

Grondstoffen

Circulair

Voedsel

Ruimte

Financieel

Zorg

Onderwijs

Sociaal

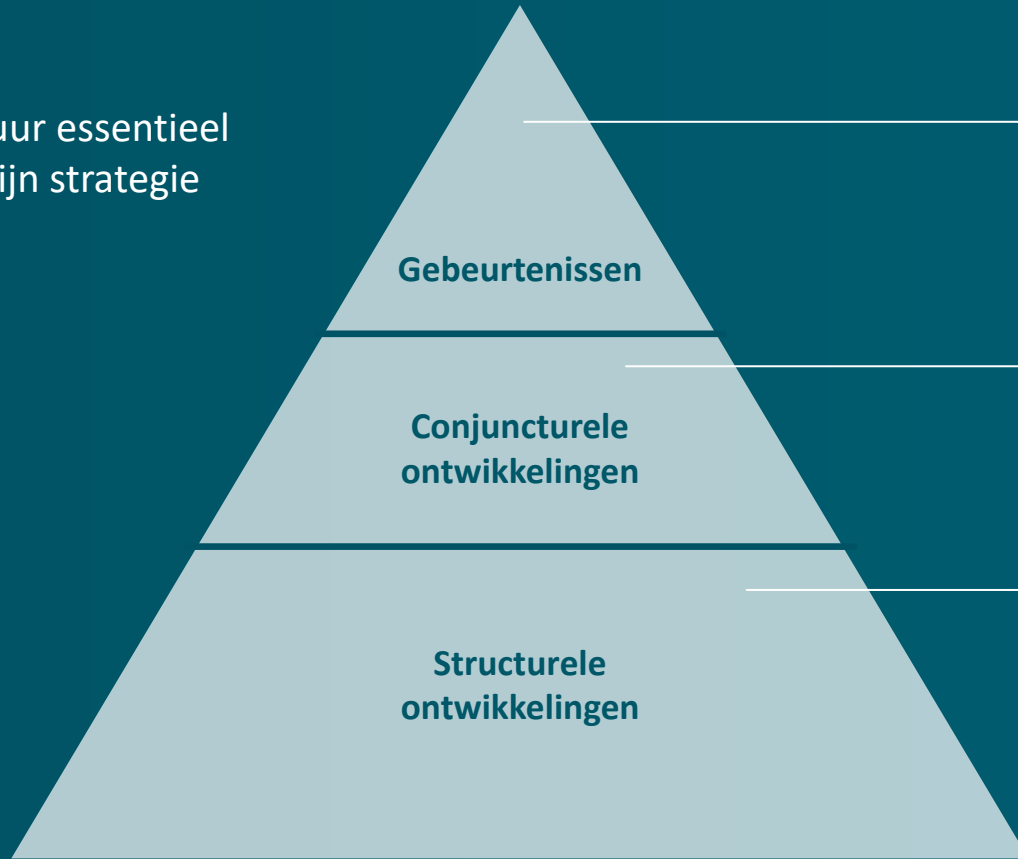

Democratisch

2. TRANSITIE LENZEN

ONTWIKKELINGSLENS

Inzicht in structuur essentieel
voor lange termijn strategie

Gebeurtenissen

- Dagelijkse gebeurtenissen
- Verkiezingen
- Olieprijs
- Beurskoersen

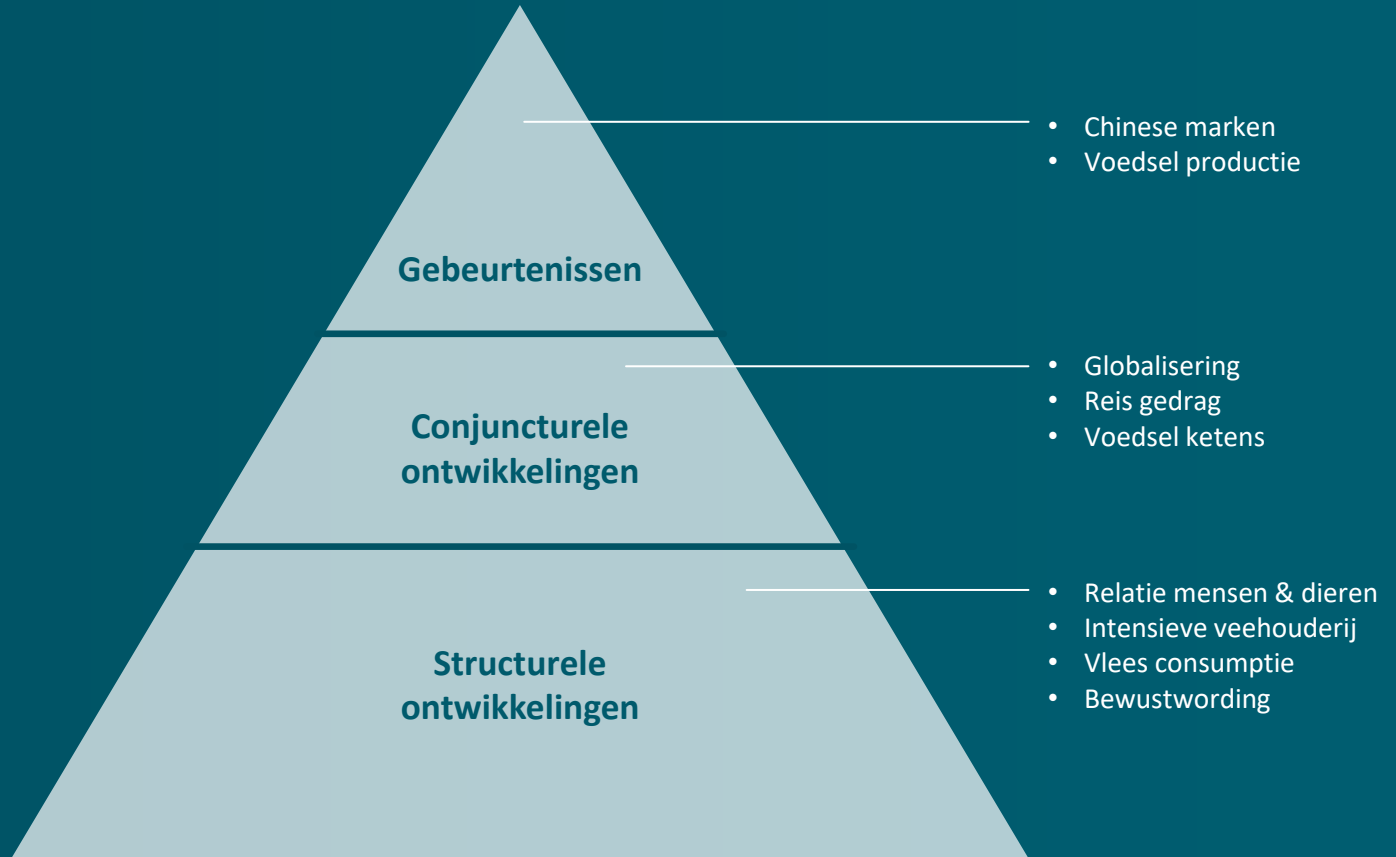
**Conjuncturele
ontwikkelingen**

- Marktontwikkelingen
- Liberalisering
- Privatisering
- Handelsverdragen

**Structurele
ontwikkelingen**

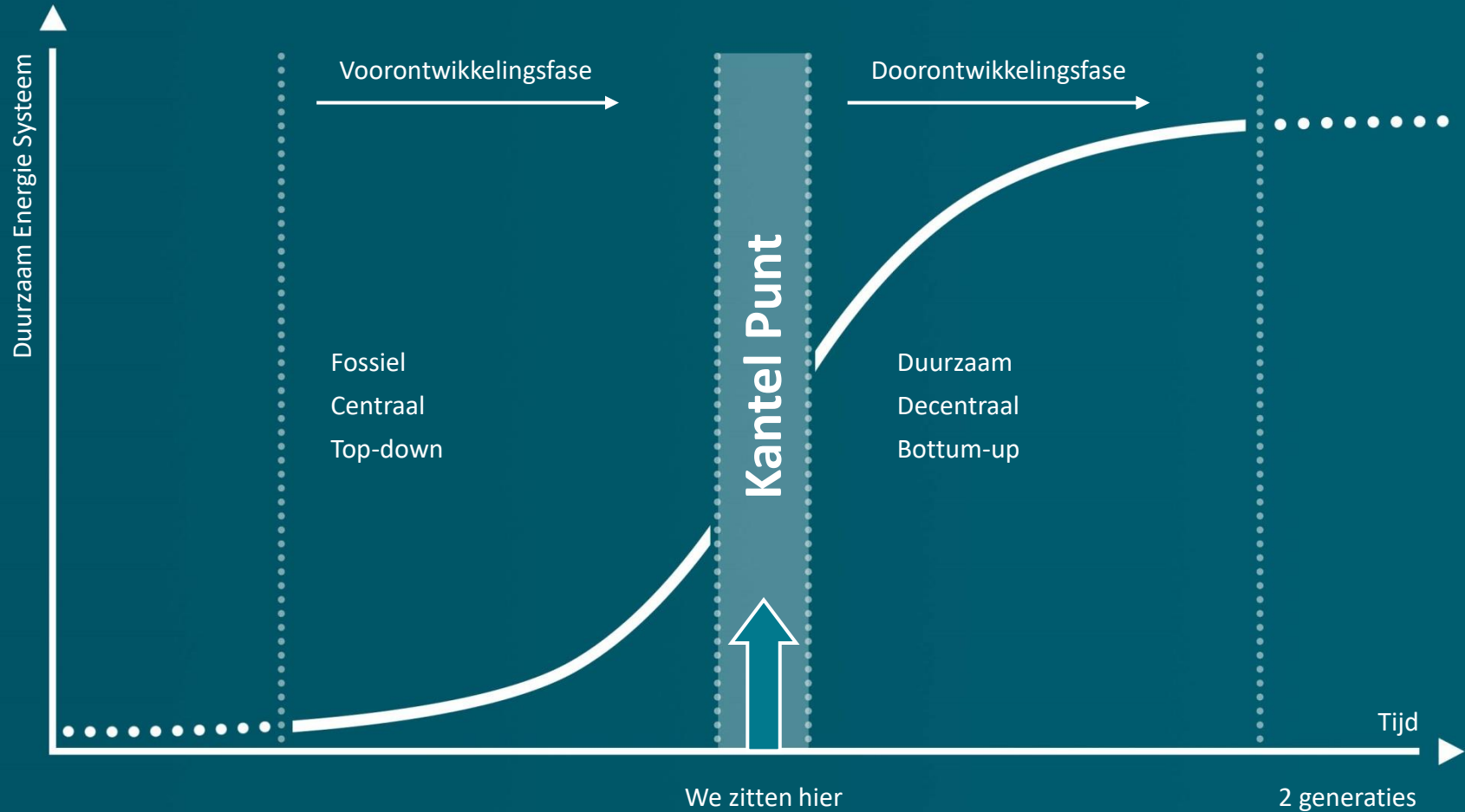
- Tijdsgeest
- Machtsverhoudingen
- Wetgeving
- Cultuur
- Demografie
- Klimaatverandering
- Sociale verhoudingen

CORONA ONTWIKKELINGSLENS

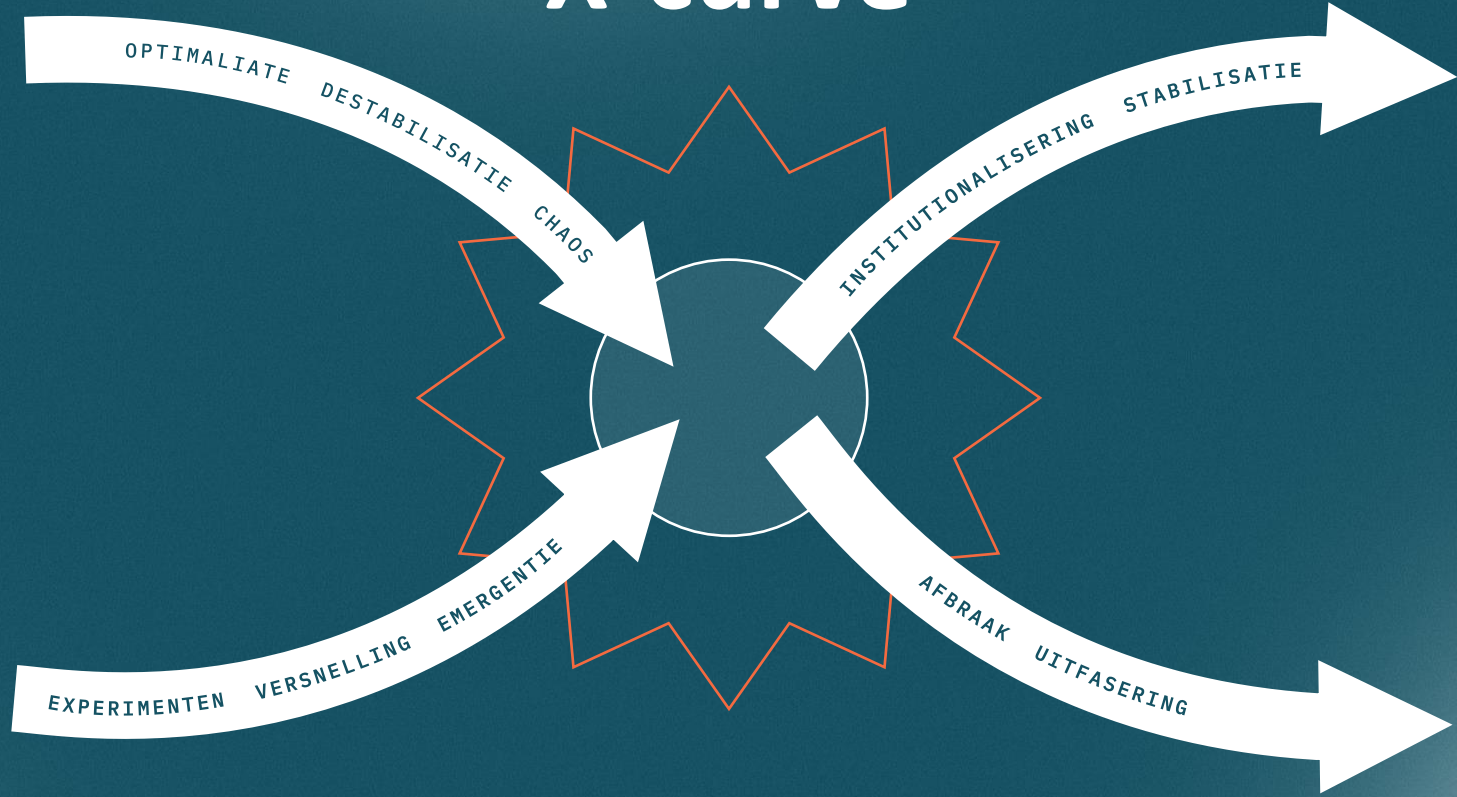

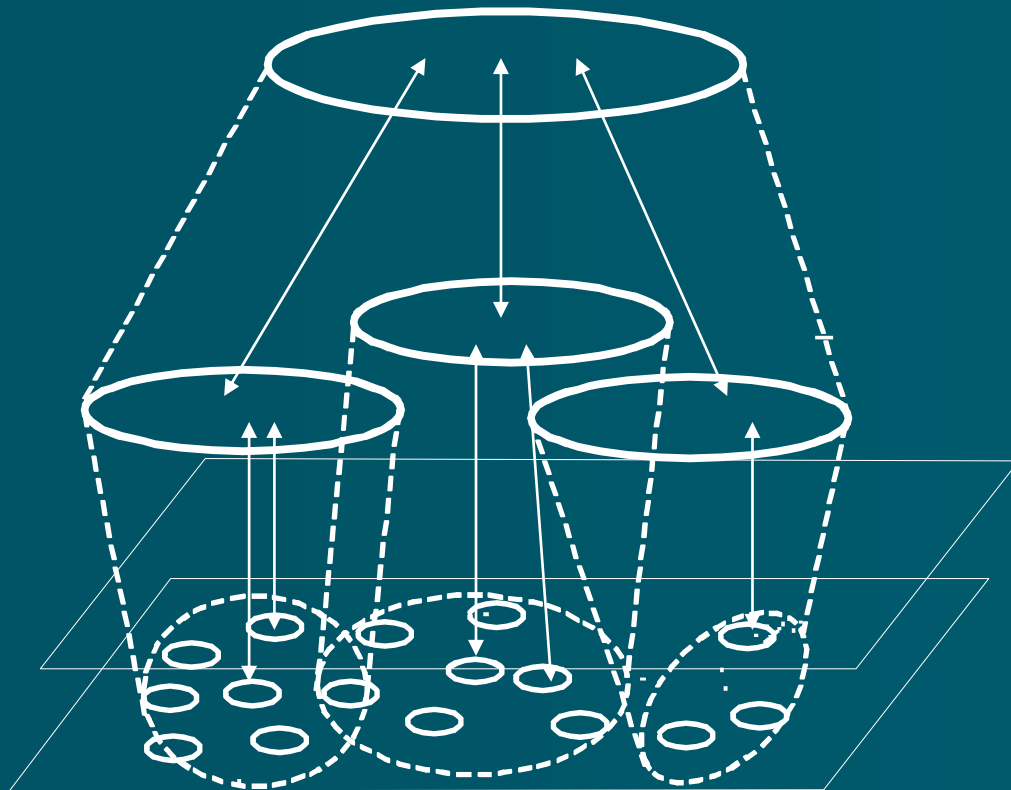
TIJDSLENS

X-curve

SCHAAL LENS ENERGIETRANSITIE

Macro-niveau

- + Energie autonomie
- Overvloed fossiele brandstoffen
- + Oekraïne Oorlog
- + Klimaatverandering

Meso-niveau

- + Parijs akkoord
- + Fit for 55
- TTIP handelsverdrag
- Wet- en regelgeving

Micro-niveau

- + Zon- en windenergie
- + Decentralisering energie productie
- + Energie entrepreneurs
- + Lokale energie coöperaties

STRUCTURELE ONZEKERHEDEN

BLINDE VLEKKEN

Covid-25

Internet 3 maanden plat

Geopolitieke Oorlog

Jaar van extreme Droogte

Sociale opstand

STURINGS LENS

ORGANISCHE PLANNING

- Transities zijn grillige processen die twee generaties duren en die je niet als een project kunt sturen
- Transities vergen wel planning, geen klassieke planning maar organische planning, met schuivende doelen en continue aanpassing op basis van wat je leert

OPTIMALISEREN VS TRANSFORMEREN

- Optimaliseren betekent dingen efficiënter en slimmer doen, maar dat levert uiteindelijk meer van hetzelfde op
- Transformeren betekent dingen wezenlijk anders doen, dat is risicovol, maar levert wel iets wezenlijks anders op

WETEN VERSUS BEGRIJPEN

tussen weten en begrijpen zit voelen
wie de urgentie voelt begrijpt het pas
en gaat daar dan ook naar handelen

3. WAT BETEKENENT DAT VOOR DE OVERHEID?

OVERHEID 3.0

Slim

Wendbaar

Toekomstbestendig

HOE WENDBAAR IS DE OVERHEID?

eenvoud van organisatie

burger begrijpen

multi-disciplinair werken

leren van experimenteren

vertrouwen

WANNEER BEN JE VEERKRACHTIG?

toekomstgericht werken

buffercapaciteit opbouwen

met onzekerheid omgaan

risico's durven nemen

anticiperen op crises

CULTUURROMSLAG

Vereist dat je als overheid
vanuit mensen denkt & handelt

NIEUWE STURINGSROLLEN OVERHEID

Faciliterende rol

Regisserende rol

Beschermdende rol

FACILITERENDE OVERHEID

Pro-actief

Stimulerend

Agenderend

DIVERSITEIT BURGERS

mensen die zelf dingen kunnen organiseren

faciliteren

mensen die nog vragen om traditionele overheid

regisseren

mensen die zich niet meer zelf kunnen redden

beschermen

SCHAKELENDE OVERHEID

Op meerdere schaalniveaus schakelen
omgevingswet snijdt dwars door niveaus

Regionaal niveau

Gemeentelijk niveau

Buurt/wijk niveau

KLASSIEK ORGANISATIEMODEL OVERHEID

Dienstverlening

- Belastingen
- Klachten
- Loket
- Archief
- Contact gemeente

Stadsbeheer & inkomen

- Parkeren
- Afval
- Stadswachten
- Markten
- Werkzaamheden

Maatschappelijke ontwikkeling

- GGD
- Sport & recreatie
- Kunst & cultuur
- Jeugd & onderwijs
- Activering & welzijn

Werk

- Toetsing & toezicht
- Beheer inkomen
- Bureau zelfstandigen
- Matching
- Service werkgevers

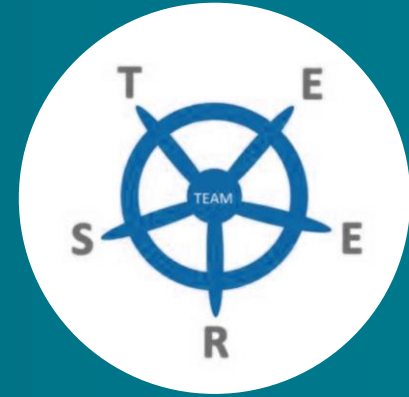
ORGANISATIEMODEL OVERHEID 3.0

Horizontaal

Netwerkorganisatie

Zelfsturende teams

AMBTENAREN 3.0

Luisteren

Spelen buiten

Verbinden leefwereld met
systeemwereld

ACTIVISTISCHE AMBTENAAR

is proactief en toont leiderschap

legitiem als wetten niet worden nageleefd

laat zien hoe het wel kan en handel ernaar

niet alleen dienend maar ook leidend

WEZENLIJKE VRAGEN

- Voel ik de urgentie om het anders te gaan doen?
- Wat houdt mij nog tegen om het niet te doen?
- Waar ben ik nu eigenlijk zo bang voor?
- Wat ga ik nu niet meer doen en wel doen?

GEZONDHEIDSZORG

IN 2043

4.7 miljoen 65-plussers [26% van de bevolking]

1.5 miljoen 80-plussers [1/3 van de 65-plussers]

dat noemen we dubbele vergrijzing

60% van de bevolking werkt nog maar [nu 71%]

ZORG IN 2043

van 65-plussers heeft 70% een chronische ziekte

van 75-plussers heeft 50% meer dan één chronische ziekte

van 75-plussers heeft 32% drie of meer chronische ziekten

zorgvolume stijgt 4% per jaar, 1 op 3 mensen werkt in zorg

DEMOCRATIE

DEMOCRATISCH FEILEN

slinkend vertrouwen in democratie

groeiend wantrouwen jegens overheid

burgers klem tussen markt & bureaucratie

steeds grotere afstand tussen burgers & politiek

kloof tussen menswereld & systeemwereld

BURGERS

VS

OVERHEID

WAARDEN OMSLAG

VAN

wantrouwen

regelzucht

controle

doelmatigheid

chronos

NAAR

vertrouwen

keuzevrijheid

ruimte

aandacht / tijd

karios

TRANSITIE & ONGELIJKHEID

elke grote transitie leidt tot meer ongelijkheid

ongelijkheid binnen en tussen landen & regio's

industriële revolutie trof vooral de onderklasse

deze revolutie treft de midden- en onderklasse

CONCLUSIES IPCC RAPPORT

klimaatverandering treft kwetsbaarsten het hardst

Afrika, Zuid-Azie, Centraal & Zuid-Amerika, eilandstaten

extreem weer draagt bij aan humanitaire crises

treft 15x meer mensen dan in minder kwetsbare landen

RECHTVAARDIGE TRANSITIE

sociaal economisch rechtvaardig
 banen, inkomen, inclusief, divers

ecologisch rechtvaardig
 herstel biodiversiteit, gezond leefmilieu

democratisch rechtvaardig
 burgers betrekken bij besluitvorming

SOCIAAL-ECONOMISCHE RECHTVAARDIGEID

energietransitie vereist heel veel investeringen
in Nederland ca. honderden miljarden komende 50 jaar

energierekening voor burgers wordt fors hoger
kan komende 10 jaar 2-3 keer hoger worden dan nu

energiearmoede is een groeiend probleem
ca. 7% van Nederlandse huishoudens zit al in problemen

SOCIAAL-ECONOMISCHE RECHTVAARDIGEID

veel bedrijven zullen sneuvelen

in staalindustrie, fossiele energie, chemie, landbouw,

nieuwe economie genereert veel banen

in Europa in 2030 ca. 30% van banen uit nieuwe economie

administratieve banen verdwijnen door digitalisering

middenklasse wordt hierdoor hard getroffen

ECOLOGISCHE RECHTVAARDIGHEID

luchtkwaliteit een steeds groter probleem
vooral fijnstof veroorzaakt gezondheidsproblemen

armere, kwetsbare mensen leven ca. 7 jaar
korter dan rijkere mensen in betere milieus

DEMOCRATISCHE RECHTVAARDIGHEID

energie- en klimaattransitie tot dusver top-down proces

burgers zijn er nauwelijks aan te pas gekomen

moet meer een proces van onderop worden

anders dreigt een sociale opstand

COMPENSATIEFONDS

fonds is nodig om kwetsbaren te compenseren

isoleren van slechte woningen van arme mensen

dubbele winst: betere woningen & financieel voordeel

vraagt leiderschap van woningcorporaties

FISCAAL BELEID

vervuiling & verspilling steeds meer belasten

autoverkeer, vliegverkeer, vlees, suiker

gaat ten koste van de laagste inkomens

vraagt herverdeling via belastingstelsel

WETGEVING

wetgeving om kwetsbaren te beschermen

wetgeving om te machtige partijen op te splitsen

transitiewet: tijdelijke opheffing bestaande wetten

OPLEIDINGS OFFENSIEF

ontslagen mensen begeleiden naar banen

herscholen van arbeidskrachten

opleiden van installateurs, monteurs, dakdekkers

zij-instromers vanuit andere sectoren

BURGERS BETREKKEN

nieuwe vormen van participatie nodig

burgerberaden voorbeeld van nuttig instrument

in buitenland gebeurt dit al op grotere schaal

in Schotland 'Just Transition Commission'

vakbonden, milieubeweging, bedrijven, wetenschappers
meetings in stads- en dorpshuizen voor contact met mensen

4. HOE DAN?

TOP-DOWN & BOTTOM-UP

sturing van bovenaf gericht op lange termijn

heldere kaders & spelregels die ruimte bieden

van onderaf doorbraken creëren

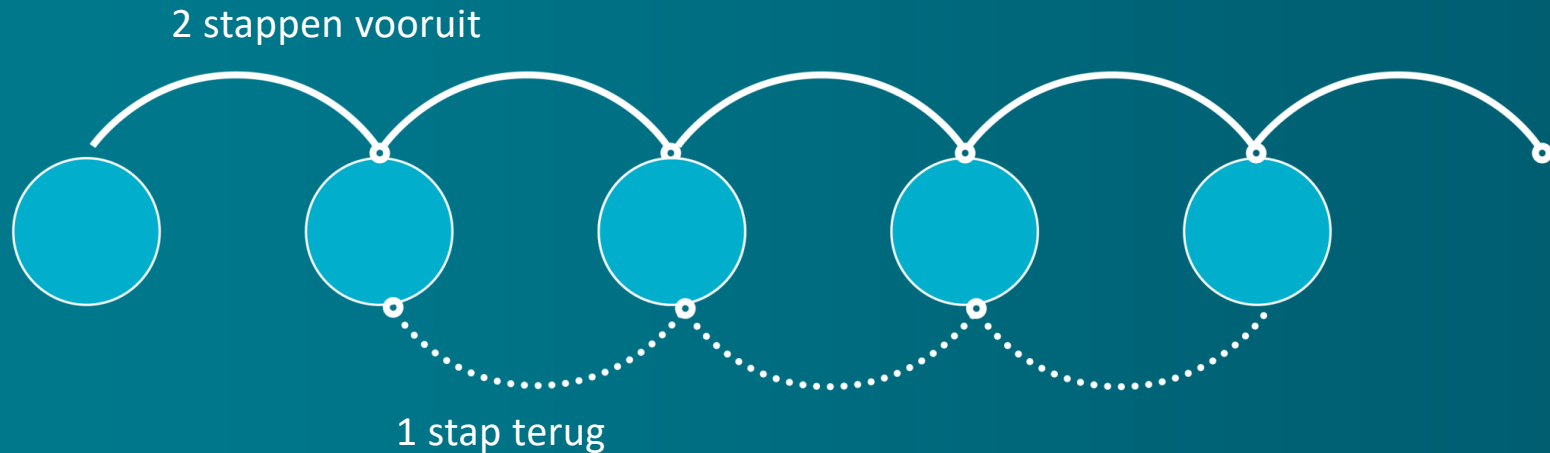
verbinden, opschalen en borgen

ORGANISCH STUREN

EVOLUTIONAIR PLANNEN & ONTWIKKELEN

Hét plan gaat niet lukken, je past het continue aan
Zonder plan gaat het in elk geval niet lukken

DOORBRAAKCOALITIES

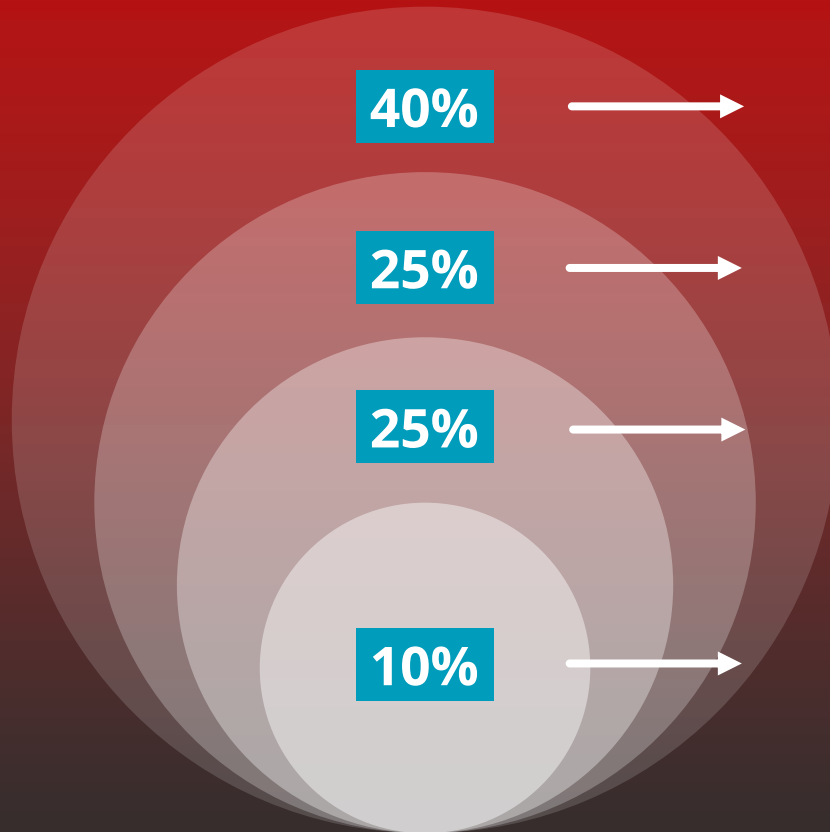
niet polderen, maar richt je op doorbraken
wees selectief in met wie je samenwerkt
ga op zoek naar partners die willen & kunnen
'coalitions of the willing & able'

ORGANISCH DRAAGVLAK

- probeer niet iedereen op dezelfde manier mee te nemen in de transitie van de school
- werk niet vanuit een breed draagvlak, maar vanuit een smal & diep draagvlak

VERANDER **ANGST**

van mensen wil én kan
niet veranderen

van mensen wil niet, maar
kan wel veranderen

van mensen wil wel, maar
kan niet veranderen

van mensen wil én kan
veranderen

VALKUILEN

teveel top-down en te weinig bottom-up

te snel willen gaan en teveel forceren

iedereen op dezelfde manier mee willen nemen

een technocratisch project i.p.v. menselijk proces

WAT DAN WÉL?

maak er geen project van maar een zoektocht

niet te strak plannen met piketpaaltjes

groot denken, klein doen: kleine stappen tellen

maak het aantrekkelijk en spannend

BRENG JUISTE VERANDERAARS BIJEEN

verschillende typen veranderaars in 1 team

reflectie op ieders rol en toegevoegde waarde

complementair team van max. 5 mensen

geef team tijd, ruimte, vertrouwen en mandaat

WAT VOOR EEN VERANDERAAR BEN JIJ?

Koploper

Inhoud gedreven,
binden slecht

Kantelaar

Systeembreker,
strategisch gedreven

Verbinder

Ego ondergeschikt aan grotere
geheel

Bouwer

Bouwt voor hoger doel, veel
energie

Sloper

Breekt af voor hoger doel,
gedreven

Volger

Medestander, sterk als tweede
persoon

ERVARINGSLESSEN

doe het niet alleen maar samen met anderen

groepjes van 3-4 veranderaars blijken effectief

ga niet te snel maar probeer het met geduld

realiseer je dat het een zoektocht is en geen project

WELKE ROL PAST JOU HET BEST?

Combinatie van
rollen is mogelijk

Je kunt groeien
in een andere rol

Zoek naar complementaire
mensen

LEIDERSCHAP GEVRAAGD

In een periode van chaos is leiderschap
belangrijker dan ooit: authentiek &
verbindend leiderschap

A pair of hands is shown from the bottom, cupping a glowing Earth. The Earth is depicted with a fiery, orange and yellow glow, suggesting a storm or a crisis. The background is dark with scattered white stars, creating a cosmic or dramatic atmosphere. The hands are positioned as if they are carefully holding the planet.

RECHTOP BLIJVEN STAAN IN DE STORM

MODERNE LEIDERS

durven tegen de stroom in te gaan

durven impopulaire maatregelen te nemen

kunnen omgaan met weerstanden

geven richting én bieden ruimte

PERSOONLIJKE TRANSITIE

- veel angst bij mensen om te veranderen
- overwinnen van angst is:
  - een grote opgave
  - hard en lang werken aan en met jezelf

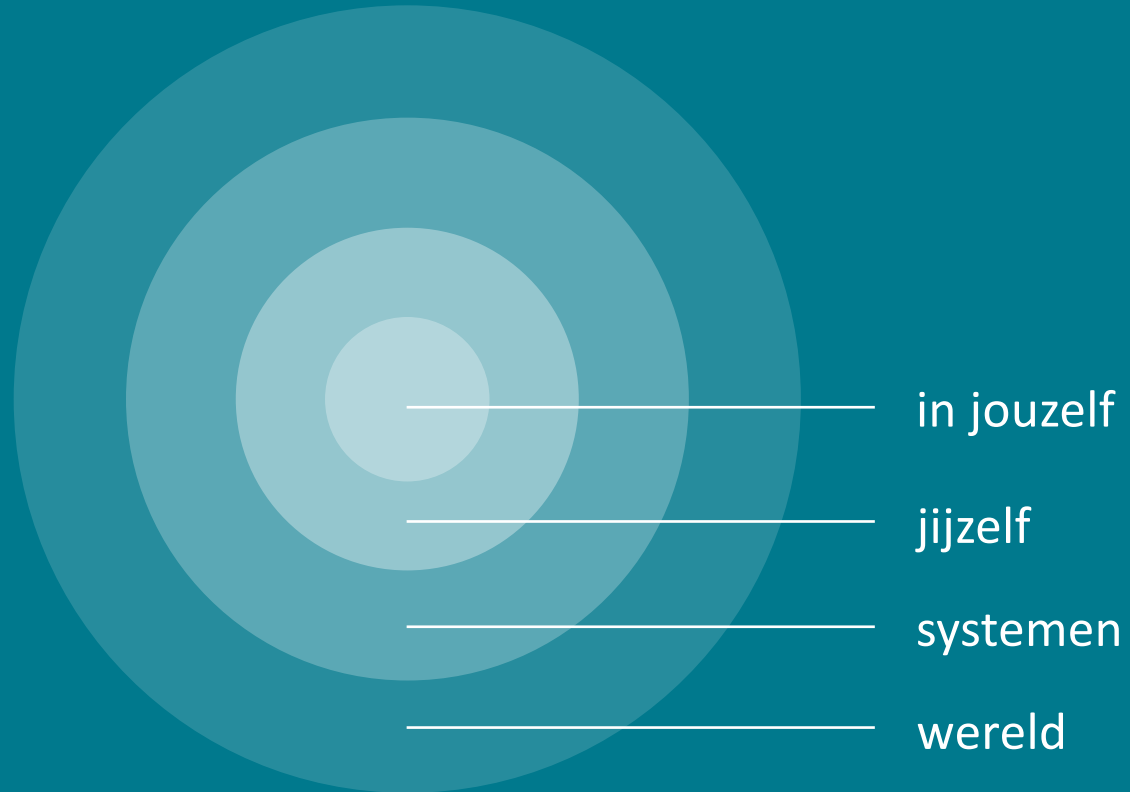
**ANGST IS
NIEUWSGIERIGHEID
DIE NOG
IN DE KAST ZIT**

Loesje

PERSOONLIJKE TRANSITIE

MENTALE BARRIÈRES

KAÏROS TIJD

diepe concentratietijd voor wezenlijke vragen

doe ik wat ik wil, of wil ik wat ik doe?

volg ik wel mijn innerlijk kompas?

waar ben ik nu eigenlijk zo bang voor?

ZOEK GEEN EXCUSES

als je de wereld of het systeem de schuld geeft, dan leg je het buiten jezelf neer

als je echt wilt veranderen, doen zoek je verandering in jezelf

DE MAN/VROUW IN DE ARENA

'Het is niet de criticus die telt. De eer komt toe aan de man/vrouw die in de arena gaat staan, die fouten maakt en tekortschiet, maar toch probeert iets te bereiken. Die zich met grote toewijding helemaal geeft voor de goede zaak. Die, als het meezit, de triomf van succes proeft, en die, als het tegenzit, en hij/zij faalt, in elk geval grote moed heeft getoond.'

Theodore Roosevelt